



MINISTERIE VAN TEWERKSTELLING EN ARBEID

COMMISSIE VROUWENARBEID

ADVIES NR 18/3 VAN 15 MEI 1981 OVER DE BESCHERMENDE WETGEVINGEN

HOOFDSTUK 2 : VERBOD VAN NACHTARBEID VOOR VROUWEN.

MINISTERIE VAN TEWERKSTELLING EN ARBEID
Commissie Vrouwenarbeid
Secretariaat

ADVIES NR. 18/3 VAN 15 MEI 1981 OVER DE BESCHERMENDE WETGEVINGEN.

HOOFDSTUK 2 : Verbod van nachtarbeid voor vrouwen.

INHOUDSOPGAVE.

RETROACTA.	p. 1
ADVIES 18/3 VAN DE COMMISSIE VROUWENARBEID :	
HOOFDSTUK 2 : verbod van nachtarbeid voor vrouwen	p. 3
I. ALGEMENE BESCHOUWINGEN	p. 3
A. STREKKING VAN HET ADVIES	p. 3
B. HERINNERING AAN DE VAN KRACHT ZIJNDE BEPALINGEN EN NORMEN BETREFFENDE DE NACHTARBEID	p. 4
1. Belgische wetgeving inzake nachtarbeid	p. 4
2. Internationale normen inzake nachtarbeid van vrouwen in het kader van de I.A.O.	p. 7
3. Europees sociaal handvest	p. 10
C. BONDIG OVERZICHT VAN DE REGLEMENTERING INZAKE NACHTARBEID VOOR DE VROUWEN EN VERANTWOORDING VAN DE BESCHERMENDE MAATREGELEN	p. 10
1. De wet van 13 december 1889 op de vrouwen- en kinderarbeid	p. 10
2. De conventie van Bern van 26 september 1906 en de wet van 10 augustus 1911.	p. 12
3. Historisch verloop van de reglementering van de nacht- arbeid	p. 13
II. ADVIES VAN DE COMMISSIE VROUWENARBEID OVER EEN EVENTUELE HER- ZIENING VAN DE BESCHERMENDE BEPALINGEN INZAKE NACHTARBEID	p. 14
A. OPMERKINGEN VOORAF	p. 14
B. CONCRETE PUNTEN DIE DOOR DE COMMISSIE VROUWENARBEID WERDEN ONDERZOCHT	p. 15
C. BEGINSELEN	p. 16
1. Standpunten van de Commissie Vrouwenarbeid over de wijze waarop het probleem van de beschermende bepalingen inzake nachtarbeid moet worden aangevat.	p. 16
2. Met betrekking tot de verantwoordingen	p. 16
3. Bespreking van het probleem van de nachtarbeid uit het oogpunt van gelijke behandeling	p. 16
D. CONCRETE VOORSTELLEN BETREFFENDE DE REGLEMENTERING INZAKE NACHTARBEID	p. 18

III. OPMERKINGEN OMTRENT DE VERZOENBAARHEID VAN EEN HERZIENING VAN DE WETTELIJKE EN REGLEMENTAIRE BEPALINGEN INZAKE NACHTARBEID, IN HET LICHT VAN DE GELIJKE BEHANDELING VAN MANNEN EN VROUWEN, MET HET VERDRAG NR. 89 VAN DE I.A.O. p. 19

A. STREKKING VAN DE VERBINTENIS VAN BELGIE TEN AANZIEN VAN HET VERDRAG NR. 89 VAN DE I.A.O. p. 19

1. Grenzen binnen dewelke een herziening van de beschermende bepalingen inzake nachtarbeid te verzoenen is met het verdrag nr. 89 p. 19

2. Mogelijkheid tot opzegging van het verdrag nr. 89 p. 20

B. STANDPUNT VAN DE COMMISSIE VROUWENARBEID OVER EEN EVENTUELE OPZEGGING VAN HET VERDRAG NR. 89 p. 20

BIJLAGE I.

BIJLAGE II.

X X X

Onderzoek van de wettelijke, reglementaire en administratieve bepalingen ter bescherming van de vrouw met het oog op hun eventuele herziening of afschaffing in overeenstemming met de Richtlijn van 9 februari 1976 van de Raad van de Europese gemeenschappen betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden - Titel V van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering.

RETROACTA.

(1) De Europese richtlijn van 9 februari 1976 legt in artikel 3.2.c. en artikel 5.2.c. de Lid-Staten de verplichting op de nodige maatregelen te treffen om de wettelijke of bestuursrechterlijke bepalingen te herzien die strijdig zijn met het beginsel van gelijke behandeling en die aanvankelijk werden gemotiveerd door beschermende bedoelingen die niet langer gefundeerd zijn.

Krachtens artikel 9.1., tweede lid van voornoemde richtlijn "dienen deze wettelijke en bestuursrechterlijke bepalingen binnen een termijn van vier jaar volgend op de kennisgeving van de richtlijn door de Lid-Staten een eerste maal te worden onderzocht en eventueel een eerste maal herzien". Die termijn is op 12 februari 1980 verstreken.

Inmiddels werd de Europese richtlijn in Titel V van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering ten uitvoer gelegd.

De artikelen 123 en 129 van die wet geven aan de Koning de bevoegdheid de beschermende wetgevingen op te heffen, na tot de nodige raadplegingen te zijn overgegaan.

(2) Op 19 september 1978 werden de Nationale Arbeidsraad en de Commissie Vrouwenarbeid door de Minister van Tewerkstelling en Arbeid om advies verzocht over de uitvoeringsmaatregelen van Titel V van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering.

Bij die adviesaanvraag heeft de Minister :

- aan de Nationale Arbeidsraad en aan de Commissie Vrouwenarbeid een ontwerp van koninklijk besluit voorgelegd tot vaststelling van de gevallen waarin melding kan worden gemaakt van het geslacht in de toegangsvoorwaarden van een betrekking of van een beroepsactiviteit;
- de wens uitgedrukt in kennis te worden gesteld van de resultaten van de door de Nationale Arbeidsraad en de Commissie Vrouwenarbeid uit eigen beweging aangevatte werkzaamheden betreffende een eventuele herziening van de beschermende wetgevingen.

(3) Hoewel de werkzaamheden op Belgisch niveau niet konden worden beëindigd binnen de toegemeten termijn van vier jaar, was de Raad van Ministers van de Europese Gemeenschap van oordeel dat België aan artikel 9,1, tweede lid van de Richtlijn van 9 februari 1976 had voldaan, met name door artikel 129 van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering en door de reeds in toepassing van dat artikel getroffen maatregelen.

(4) Aan te stippen valt dat de Commissie Vrouwenarbeid zich over dat ontwerp van koninklijk besluit heeft uitgesproken in advies nr. 15 van 18 oktober 1978, terwijl de Nationale Arbeidsraad zich daarna heeft uitgesproken in advies nr. 607 van 30 november 1978.

Wat het onderzoek van sommige kwesties van de beschermende wetgevingen betreft, werd tussen de Commissie Vrouwenarbeid en de Nationale Arbeidsraad een werkverdeling overeengekomen. De Commissie Vrouwenarbeid zou zich inlaten met de medische, sociale en psychologische aspecten en de Nationale Arbeidsraad met de juridische aspecten.

De Commissie Vrouwenarbeid heeft op 16 februari 1979 een eerste advies (nr. 18/1) uitgebracht dat handelt over het verbod van toegang van vrouwen tot sommige werkzaamheden en op 26 maart 1979 een tweede advies (nr. 18/2) betreffende de specifieke maatregelen inzake arbeidshygiëne.

Na kennis te hebben genomen van die adviezen, heeft de Nationale Arbeidsraad op 27 april 1979 over deze twee vraagstukken advies nr. 618 uitgebracht.

(5) Wat het onderzoek van de nachtarbeid betreft, werd in overleg met de Minister van Tewerkstelling en Arbeid besloten een samenwerking tussen de Nationale Arbeidsraad en de Commissie Vrouwenarbeid te organiseren.

Daartoe werd een Gemengde Commissie opgericht waarin de leden, die in de Commissie Vrouwenarbeid en in de Nationale Arbeidsraad de werknemers- en werkgeversorganisaties vertegenwoordigen, zitting hebben.

Het voorzitterschap van die Commissie werd bij toerbeurt waargenomen door de Voorzitster van de Commissie Vrouwenarbeid en door de Voorzitter van de Nationale Arbeidsraad.

Op verslag van die Gemengde Commissie heeft de Commissie Vrouwenarbeid op 15 mei 1981 navolgend advies uitgebracht, dat in samenwerking met de Nationale Arbeidsraad is voorbereid geworden.

X X X

ADVIES 18/3 VAN DE COMMISSIE VROUWENARBEID

HOOFDSTUK 2 : VERBOD VAN NACTARBEID VOOR DE VROUWEN.

I. ALGEMENE BESCHOUWINGEN.

A. STREKKING VAN HET ADVIES.

Titel V van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering geeft gevolg aan de Richtlijn van de Raad van Ministers van de Europese Gemeenschappen dd. 9 februari 1976 betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding, de promotiekansen evenals de arbeidsvoorwaarden.

In artikel 9, 1, tweede lid, van genoemde Richtlijn werd evenwel aan de Lid-Staten een termijn van 4 jaar gelaten - die op 12 februari 1980 is verstreken - om over te gaan tot een eerste onderzoek ten einde zich te voegen naar het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen, m.b.t. de zogenaamde beschermende wetgevingen, bedoeld in artikel 3, 2, c) van diezelfde Richtlijn, waarin het volgende wordt bepaald :

".... nemen de Lid-Staten de nodige maatregelen om ... de wettelijke of bestuursrechterlijke bepalingen worden herzien die strijdig zijn met het beginsel van gelijke behandeling en die aanvankelijk werden gemotiveerd door beschermende bedoelingen welke niet meer gefundeerd zijn; dat voor de soortgelijke contractuele bepalingen de sociale partners worden aangezet om tot de gewenste herziening over te gaan".

Onder de beschermende bepalingen, zijn er de bepalingen inzake de nachtarbeid van de vrouwen.

In overeenstemming met de bepalingen van artikel 9, 1, 2de lid van de richtlijn, bepaalt artikel 129 van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering dan ook het volgende :

"Als voorlopig niet strijdig met de bepalingen van deze afdeling (Afdeling 3, Hoofdstuk II, Titel V) worden beschouwd :

1° de bepalingen inzake nachtarbeid van de artikelen 35 en 36 van de arbeidswet van 16 maart 1971 en de uitvoeringsbepalingen ervan;

....."

In de lijn van de werkzaamheden die uit eigen beweging werden aangevat en die later voorwerp zijn geweest van de adviesaanvraag van de Minister van Tewerkstelling en Arbeid van 19 september 1978, waarnaar in de retroacta wordt verwezen, heeft de Commissie Vrouwenarbeid aan het probleem van de nachtarbeid een onderzoek gewijd om na te gaan of de huidige bepalingen inzake nachtarbeid van de vrouwen al dan niet moeten worden herzien in het perspectief van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen.

B. HERINNERING AAN DE VAN KRACHT ZIJNDE BEPALINGEN EN NORMEN BETREFFENDE DE NACHTARBEID.

1. Belgische wetgeving inzake nachtarbeid.

De nachtarbeid wordt nu geregeld door de arbeidswet van 16 maart 1971.

Die wet is in beginsel van toepassing op alle personen die arbeid verrichten onder gezag van een ander persoon, met of zonder arbeidsovereenkomst, en op degenen die hen tewerkstellen (artikel 1 van de arbeidswet).

Die wet bepaalt wat onder "nachtarbeid" moet worden verstaan en stelt eveneens de beginselen vast tot regeling van die arbeid.

Met betrekking tot de definitie en het verbod van nachtarbeid, zijn voor de mannen en voor de vrouwen dezelfde beginselen van kracht; de arbeidsregelingen verschillen echter als gevolg van afwijkingen, naargelang het gaat om :

- mannelijke andere dan jeugdige werknemers.
- werkneemsters of jeugdige werknemers.

Onder "jeugdige werknemer" wordt verstaan de werknemer beneden de achttien jaar (artikel 2, eerste lid van de arbeidswet).

De bepalingen betreffende de nachtarbeid van de jeugdige werknemers maken geen onderscheid naargelang van het geslacht en bevatten dan ook geen elementen die een discriminatie kunnen inhouden in de zin van de Europese richtlijn van 9 februari 1976.

Dat is ook de reden waarom hierna enkel wordt herinnerd aan de bepalingen inzake nachtarbeid van de werknemers van beide geslachten, andere dan de jeugdige werknemers.

a) Definitie.

In het algemeen wordt onder nachtarbeid verstaan arbeid die verricht wordt tussen 20 en 6 uur (artikel 35, eerste lid van de arbeidswet).

Die grenzen kunnen evenwel worden gebracht op :

- 22 en 5 uur of 23 en 6 uur voor de werkneemsters die :
 - 1° arbeid verrichten welke uiteraard niet mag worden onderbroken of uitgesteld;
 - 2° ploegenarbeid verrichten.
- 23 en 5 uur of 24 en 6 uur wanneer de ploegenarbeid wordt verricht in een onderneming waar de vijfdaagse week wordt toegepast en elke ploeg, buiten de wettelijke rusttijden, meer dan acht uren per dag werkt (art. 35, tweede en derde lid van de arbeidswet).

b) Verbod van nachtarbeid.- Beginsel.

In beginsel is nachtarbeid verboden (artikel 36, § 1, eerste lid van de arbeidswet, voor de werknemers en artikel 37, eerste lid, voor de werknemers).

Het mechanisme van de wet maakt het evenwel mogelijk in een zeker aantal gevallen van dit beginsel af te wijken.

Er dient te worden aangestipt dat de aangewende rechtstechniek om nachtarbeid toe te laten verschilt naargelang het gaat om werknemers of werknemers.

- Afwijkingen van het beginsel waarbij het is verboden nachtarbeid te verrichten.1° Voor de mannelijke werknemers.

Ondanks het algemeen verbod om nachtarbeid te verrichten, is de nachtarbeid voor de mannelijke werknemers in talrijke gevallen toegelaten.

Die automatische machtiging is eensdeels het gevolg van de uitsluitingen uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij het is verboden nachtarbeid te verrichten (art. 37, eerste lid van de arbeidswet van 16 maart 1971) en vloeit anderdeels voort uit afwijkingen waarin zonder meer door de wet zelf wordt voorzien (art. 37, tweede lid van diezelfde wet).

Met andere woorden vergt die machtiging, in alle gevallen waarin de mannelijke werknemers nachtarbeid mogen verrichten, geen bijzondere procedure en gaat zij niet gepaard met een restrictieve voorwaarde zoals een beperking van de periode binnen dewelke het is toegelaten 's nachts te werken of een verplichting om in een bepaalde rusttijd te voorzien tussen twee arbeidsperioden.

De uitsluitingen (1)

De uitsluitingen uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij het is verboden nachtarbeid te verrichten zijn het gevolg van de uitsluitingen uit het toepassingsgebied van de bepalingen betreffende de arbeidsduur (hoofdstuk III, afdeling 2 van de arbeidswet), zoals het is vastgesteld door de artikelen 1 en 3 van die wet (artikel 37, 1ste lid).

Die uitsluitingen zijn opgesomd in artikel 3 van de arbeidswet.

./...

(1) Zie bijlage I : Vergelijking van de bepalingen inzake nachtarbeid voor de mannelijke en vrouwelijke werknemers uit de privé-sector. - Analyse naar bedrijfstak.

Uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij het is verboden nachtarbeid te verrichten zijn met name uitgesloten, de werknemers van de openbare sector, in de ruime betekenis van het woord, op sommige uitzonderingen na (ondernemingen met een industriële of handelsactiviteit of instellingen die geneeskundige, profylactische of hygiënische verzorging verlenen; in die gevallen wordt evenwel voorzien in dezelfde afwijkingen als voor de particuliere sector in soortgelijke gevallen).

Met betrekking tot de particuliere sector voorziet de wet in verschillende uitsluitingen uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij het is verboden nachtarbeid te verrichten.

Zij betreffen het geheel van de sectoren (b.v. voor bepaalde soorten van arbeidsovereenkomsten en functies) of sommige sectoren (b.v. voor bepaalde soorten van werkzaamheden).

Die uitsluitingen zijn opgesomd in artikel 3, § 1 tot 3 van de arbeidswet.

De afwijkingen.

Die afwijkingen zijn opgenomen in artikel 37, tweede lid, 1° tot 19° van de arbeidswet.

Sommige van die afwijkingen betreffen alle sectoren, voor sommige soorten van werkzaamheden of onder sommige bijzondere omstandigheden; andere afwijkingen hebben een sectoraal karakter en worden toegekend voor sommige ondernemingen of voor sommige soorten van werkzaamheden.

2° Voor de vrouwelijke werknemers.

Voor wat de vrouwen betreft is er, luidens artikel 36, 1ste lid van de arbeidswet, a priori geen enkele uitzondering op het beginsel waarbij het is verboden nachtarbeid te verrichten, ongeacht of het gaat om werknemers in de openbare of in de particuliere sector.

De machtiging om nachtarbeid te verrichten kan evenwel bij koninklijk besluit worden verleend (artikel 36, § 1, tweede lid) en die machtiging kan aan sommige voorwaarden worden onderworpen (uurgrenzen, functies).

De van kracht zijnde afwijkingen zijn vervat in het koninklijk besluit van 24 december 1968 betreffende de vrouwenarbeid.

Zoals voor de mannelijke werknemers kan de machtiging om nachtarbeid te verrichten betrekking hebben op het geheel van de sectoren of op sommige bedrijfstakken, ondernemingen of beroepen, voor de uitvoering van sommige werkzaamheden of voor sommige categorieën van werknemers (1) (2).

./...

-
- (1) Zie bijlage I : Vergelijking van de bepalingen inzake nachtarbeid voor de mannelijke en vrouwelijke werknemers uit de privé-sector - Analyse naar bedrijfstak.
- (2) Voor de werknemers van de openbare sector, zie koninklijk besluit van 24 december 1968, artikel 6.

Terwijl de nachtarbeid voor de mannelijke werknemers zonder beperking wordt toegestaan, wordt de nachtarbeid voor de vrouwen meestal toegestaan met inachtneming van sommige uringrenzen (tot 22, 23, 24 uur of tot 1 uur 's morgens naargelang van het geval).

Anderzijds legt artikel 36, § 2 van de arbeidswet voor de werknemers een verplichte onderbreking op van elf achtereenvolgende uren tussen twee arbeidsperioden.

Kortom, voor de vrouwen is de machtiging om nachtarbeid te verrichten in het algemeen onderworpen aan bepaalde voorwaarden.

3° Bijzondere gevallen waarin zonder meer mag worden afgeweken van het beginsel waarbij het is verboden nachtarbeid te verrichten.

Voor de werknemers van beide geslachten, andere dan de jeugdige werknemers, voorziet artikel 38 van de arbeidswet zonder meer in een afwijking, voor de gevallen die zijn bedoeld in artikel 25 van diezelfde wet, d.w.z. voor de uitvoering van :

- arbeid om het hoofd te bieden aan een voorgekomen of dreigend ongeval;
- dringende arbeid aan machines of materieel en arbeid die door een onvoorziene noodzakelijkheid wordt vereist, voor zover de uitvoering ervan buiten de arbeidsuren onontbeerlijk is om een ernstige belemmering van de normale werking van het bedrijf te voorkomen.

2. Internationale normen inzake nachtarbeid voor vrouwen in het kader van de Internationale Arbeidsorganisatie.

In het kader van de Internationale Arbeidsorganisatie werden verschillende normen aangenomen; België is echter niet door al die normen verbonden.

a) Bestaande normen.

De bestaande internationale normen inzake nachtarbeid voor vrouwen zijn :

- Verdrag nr. 4 inzake nachtarbeid voor vrouwen (1919).
- Verdrag nr. 41 inzake nachtarbeid voor vrouwen (herzien in 1934).
- Verdrag nr. 89 inzake nachtarbeid voor vrouwen in de industrie (herzien in 1948).
- Aanbeveling nr. 13 inzake nachtarbeid voor vrouwen in de landbouw (1921).

De drie verdragen zijn nog van kracht. De verdragen nrs 4 en 89 kunnen nog worden geratificeerd. Sinds het in werking treden in 1951 van het verdrag nr. 89, is dit evenwel niet meer het geval voor het verdrag nr. 41.

België heeft de drie verdragen bekrachtigd. De verdragen nrs 4 en 41 werden echter opgezegd, zodat België thans enkel verbonden blijft door het verdrag nr. 89.

Hierna wordt derhalve enkel aandacht besteed aan het verdrag nr. 89 en aan de aanbeveling nr. 13.

b) Verdrag nr. 89 inzake nachtarbeid voor vrouwen in de industrie.

Het verdrag nr. 89 stelt als algemeen beginsel dat vrouwen gedurende de nacht niet mogen worden tewerkgesteld.

1° Bepaling van nachtarbeid.

Onder de term "nacht" wordt verstaan een periode van ten minste elf opeenvolgende uren, met een door de bevoegde overheid vastgestelde tussentijd van ten minste zeven opeenvolgende uren, tussen 10 uur 's avonds en 7 uur 's morgens.

De bevoegde overheid kan verschillende tussentijden voorschrijven per gewest, industrie, onderneming of bedrijfstak.

Zij moet evenwel de betrokken werkgevers- en werknemersorganisaties raadplegen alvorens een tussentijd vast te stellen die begint na 11 uur 's avonds (artikel 2).

In industriële seizoengebonden ondernemingen en telkens wanneer bijzondere omstandigheden het vereisen, kan de duur van de nachtperiode gedurende 60 dagen per jaar worden verminderd tot 10 uur (artikel 6).

In de landen waar de arbeid overdag omwille van het klimaat uiterst lastig is, kan de nachtperiode korter zijn dan de voormelde perioden, op voorwaarde dat tijdens de dag een compensatierust wordt toegekend (artikel 7).

2° Toepassingsgebied.

Het verbod nachtarbeid te verrichten is van toepassing op de vrouwen, wat ook hun leeftijd zij, die tewerkgesteld zijn in industriële staats- of privé-ondernemingen of een afdeling ervan, met uitzondering van ondernemingen waar enkel leden van een zelfde gezin worden tewerkgesteld (artikel 3).

Als industriële ondernemingen worden beschouwd : de mijnen, de ontginningsbedrijven, de verwerkende ondernemingen en de bouwbedrijven.

Overigens komt het aan de bevoegde overheid in elk land toe de scheidingslijn te bepalen tussen de industrie eensdeels en de landbouw, de handel en andere niet-industriële activiteiten anderdeels (artikel 1).

Worden evenwel uit het toepassingsgebied gesloten :

- a) de vrouwen die kaderfuncties van technische aard vervullen en een verantwoordelijkheid te dragen hebben;
- b) de vrouwen die tewerkgesteld zijn in de gezondheids- en welzijnsdiensten en die normaal geen handenarbeid verrichten (artikel 8).

3° Afwijkingen.

Van het verbod nachtarbeid te verrichten kan zonder meer worden afgeweken :

- a) in geval van overmacht, wanneer zich in een onderneming een onderbreking van de bedrijvigheid voordoet die niet kan worden voorzien en niet periodiek van aard is;
- b) in geval het gaat om arbeid aan grondstoffen of om bewerking of verwerking van stoffen, die vlug voor verderf vatbaar zijn, wanneer het nodig is om te vermijden dat die stoffen onherroepelijk verloren gaan (artikel 4).

Bovendien kan het verbod van nachtarbeid worden opgeschort door een regeringsbeslissing, na raadpleging van de betrokken werkgevers- en werknemersorganisaties wanneer het, wegens bijzonder ernstige omstandigheden vereist is voor het nationaal belang.

Die opheffing moet door de betrokken regering, in haar jaarverslag over de toepassing van de overeenkomst, aan de Directeur-generaal van het Internationaal Arbeidsbureau worden meegedeeld (artikel 5).

4° Opheffing en herziening van het verdrag nr. 89.

Ieder lid dat het verdrag nr. 89 heeft bekrachtigd, kan de overeenkomst opzeggen aan het einde van elke periode van 10 jaar, te rekenen vanaf de eerste inwerkingtreding van het verdrag (1), door een akte die aan de Directeur-generaal van het Internationaal Arbeidsbureau wordt meegedeeld en door hem wordt geregistreerd. De opzegging heeft pas uitwerking een jaar na haar registratie.

Wanneer van deze mogelijkheid tot opzegging bij het verstrijken van een periode van tien jaar geen gebruik wordt gemaakt, dan blijft het Lid gebonden door het verdrag voor een volgende periode van tien jaar (artikel 15).

Indien een nieuw verdrag houdende gehele of gedeeltelijke herziening van het verdrag nr. 89 door de Conferentie wordt goedgekeurd, dan heeft de bekrachtiging van het nieuw verdrag door een Lid van rechtswege de onmiddellijke opzegging van het verdrag nr. 89 voor gevolg, op voorwaarde evenwel dat het nieuw verdrag is van kracht geworden (artikel 19).

c) Aanbeveling nr. 13 inzake nachtarbeid voor vrouwen in de landbouw.

De aanbeveling nr. 13 verzoekt de Lid-Staten maatregelen te nemen om de nachtarbeid voor vrouwen, die in de landbouwbedrijven tewerkgesteld zijn, op een dergelijke manier te reglementeren dat hen een rustperiode wordt toegekend die beantwoordt aan hun lichamelijke gesteldheid en die, indien mogelijk opeenvolgend, niet minder dan negen uren bevat.

./...

(1) Het verdrag nr. 89 trad voor het eerst in werking op 27 februari 1951.

3. Europees sociaal handvest.

Krachtens artikel 8, 4 a. van het Europees sociaal handvest (dd. 18 oktober 1961) gaan de verdragssluitende partijen de verbintenis aan de tewerkstelling van vrouwelijke werknemers, die 's nachts industriële werkzaamheden verrichten, te regelen.

Het Europees sociaal handvest werd door België ondertekend, doch niet bekrachtigd.

C. Bondig overzicht van de reglementering inzake nachtarbeid voor de vrouwen en verantwoording van de beschermende maatregelen.

1. De wet van 13 december 1889 op de vrouwen- en kinderarbeid.

De wordingsgeschiedenis van het verbod van nachtarbeid van vrouwen gaat terug tot een van de eerste sociale wetten die in België werden afgekondigd, te weten de wet van 13 december 1889.

In het oorspronkelijk regeringsvoorstel van 16 juni 1887 was enkel het verbod van nachtarbeid voor kinderen beneden de zestien jaar opgenomen.

Het verbod van nachtarbeid voor vrouwen, zonder leeftijdsbeperking, werd bij wijze van amendement door de centrale afdeling van de Kamer voorgesteld; dat amendement stuitte op heftige tegenkantingen vanwege de voorstanders van de individuele arbeidsvrijheid die algemeen een gelijke behandeling voorstelden van mannen en vrouwen op het gebied van de arbeid.

Het amendement werd als volgt gemotiveerd :

"L'hygiène, la morale, l'humanité et jusqu'à des considérations de police, font désirer la suppression de tout travail de nuit, et à plus forte raison, la suppression du travail de nuit, en ce qui concerne les femmes, les enfants et les adolescents" (1).

De voorstanders van de arbeidsreglementering voor de vrouwen en onder meer van het verbod van nachtarbeid, haalden niet alleen gezondheids- en moraliteitsredenen aan, maar legden ook de klemtoon op de rol van de vrouw in het gezin. Dit blijkt in het bijzonder uit navolgende citaten uit de parlementaire debatten :

./...

(1) Verslag van de Heer M. VAN CLEEMPUTTE namens de centrale afdeling van de Kamer, Zitting 1888-1889, Stuk nr. 193, p. 192

"... pour le travail au fond des mines comme pour le travail de nuit, dans toutes les branches de l'industrie elle (la Chambre) tiendra compte de toutes les raisons que nous croyons pouvoir invoquer à l'appui de nos propositions. Elle ne considérera pas seulement la nécessité de protéger la femme contre les atteintes auxquelles sa santé serait exposée et d'assurer sa sûreté personnelle dans la mesure de ce que comportent les nécessités du travail industriel : la Chambre songera à cette autre nécessité qui nous met en face de la question sociale : reconstituer, pour l'ouvrier, la vie de famille et sauver ses enfants, dont l'avenir est si lamentablement livré aux plus pernicieuses influences; rendre la femme à sa mission sociale !

.....

"La destinée de la femme est d'être épouse et mère dans la classe ouvrière comme dans la classe bourgeoise. Là est sa fonction sociale et les intérêts sociaux qui en dépendent sont autrement importants que les intérêts industriels !" (1).

"... c'est plutôt une loi de police destinée à sauvegarder les droits des faibles et à empêcher l'affaiblissement de notre population ouvrière ... en prenant des mesures en faveur des femmes exposées, plus que les hommes, à épuiser leurs forces et leur santé et à compromettre ainsi le rôle de mères de famille qui leur est assigné dans la société" (2).

"A ne considérer que l'hygiène, on peut affirmer que rien n'est plus fatal à la santé que ce désordre qui consiste à faire de la nuit le jour et du jour la nuit : il est trop évident qu'une population ouvrière où l'on soumet la femme à un tel régime est vouée à l'étiollement et au rachitisme.

Sous le rapport de la moralité, c'est pire encore. Les agglomérations ouvrières sont presque toujours un fléau pour les mœurs. Mais, quant à toutes les autres causes de démoralisation inhérentes à la grande industrie vient s'ajouter le régime du travail de nuit pour les ouvriers, le mal ne peut manquer d'atteindre, pour ainsi dire, son maximum d'intensité.

Si l'on veut ensuite réfléchir à la situation faite à toute une famille d'ouvriers par l'absence de la femme, de la mère, pendant la nuit, on voit s'ouvrir une perspective qu'il n'est pas à propos d'explorer ici, mais devant laquelle tout homme sérieux est contraint d'avouer qu'un tel régime entraîne fatalement la ruine du foyer domestique.

./...

(1) Parl. Hand. Kamer, zitting van 20 augustus 1889, tussenkomst van de Heer LE JEUNE, Minister van Justitie, p. 1707-1708.

(2) Parl. Hand., Senaat, Zitting van 13 november 1889, tussenkomst van de Heer CASIER, p. 8

..... le travail de nuit imposé à la femme majeure par les exigences de l'industrialisme est chose mauvaise, détestable, destructive de la santé et de la vie de famille dans les classes ouvrières ..." (1).

Als compromis beperkte de wet het verbod van nachtarbeid voor de vrouwen tot 21 jaar.

2. De Conventie van Bern van 26 september 1906 en de wet van 10 augustus 1911.

Die internationale conventie betreffende het verbod van nachtarbeid voor vrouwen in de industrie werd door België ondertekend en vervolgens bij wet van 20 mei 1908 bekrachtigd, zonder verantwoording van de beginselen.

In de rapporten van de verschillende deelnemende landen opgesteld ter voorbereiding van de Conferentie van Bern werd algemeen de nachtarbeid van de vrouwen aangemerkt als hoofdoorzaak van het teloorgaan van de moraliteit en van het gezinsleven. Bovendien werd er telkens gewezen op de nadelige invloed van de nachtarbeid op de gezondheid van de vrouwen en van hun kinderen. Deze nadelige invloed is bij de vrouwen groter dan bij de mannen onder meer omdat de vrouw naast haar beroepsarbeid veelal nog huishoudelijke taken dient te verrichten (2).

Het beginsel van het verbod van nachtarbeid van vrouwen zonder leeftijdsbeperking werd tijdens de Conferentie te Bern aangenomen; de Conventie werd niet zonder moeilijkheden goedgekeurd aangezien er heel wat tijd verliep alvorens zij in sommige industrietakken van bepaalde landen werd toegepast.

Het is evenwel slechts met de wet van 10 augustus 1911 tot herziening van de wet van 13 december 1889 dat het verbod van nachtarbeid in België werd uitgebreid tot alle vrouwen zonder onderscheid van leeftijd.

Die wet werd, zoals de wet van 20 mei 1908, aangenomen zonder dat de beginselen ervan werden verantwoord.

Het beginsel van het verbod van nachtarbeid voor vrouwen werd sindsdien als een evidentie aangenomen.

Hoewel de reglementering inzake het verbod van nachtarbeid voor vrouwen zowel op internationaal als op nationaal niveau een historische ontwikkeling heeft gekend, werden de beweegredenen ervan nooit opnieuw in bespreking genomen.

./...

-
- (1) Parl. Hand., Senaat, Zitting van 13 november 1889, tussenkomst van de Heer LAMMENS, p. 16
- (2) Association internationale pour la protection légale des travailleurs : Le travail de nuit des femmes dans l'industrie. Rapport sur son importance et sa réglementation légale. Introduction par le Dr. Et. BAUER, directeur de l'Office international du travail de Bâle, Iéna 1903, Paris, le Soudir, XLII, 384 p.

3. Historisch verloop van de reglementering van de nachtarbeid.

Zoals op internationaal niveau werd ook in België de reglementering inzake nachtarbeid bij herhaling gewijzigd. In dat verband kan met name melding worden gemaakt van :

- de wet van 26 mei 1914 tot wijziging van de wet van 13 december 1889;
- het koninklijk besluit van 28 februari 1919 houdende samenordering van de bepalingen van de wet van 26 mei 1914 met de bepalingen van de wetten van 13 december 1889 en 10 augustus 1911;
- het verdrag nr. 4 van de I.A.O. (1919);
- de wet van 14 juni 1921 tot wijziging van de gecoördineerde wetten van 28 februari 1919; aan te stippen valt dat die wet voor het eerst het verbod van nachtarbeid voor alle werknemers heeft ingevoerd;
- het verdrag nr. 41 van de I.A.O. (1943);
- het verdrag nr. 89 van de I.A.O. (1948);
- de wet van 15 juli 1964 betreffende de arbeidsduur in de openbare en particuliere sectoren van 's lands bedrijfsleven; die wet heeft het algemeen verbodsbeginsel van nachtarbeid hernomen dat was vervat in genoemde wet van 14 juni 1921;
- het koninklijk besluit nr. 40 van 24 oktober 1967 betreffende de vrouwenarbeid;
- het koninklijk besluit van 24 december 1968 tot vaststelling van maatregelen ter uitvoering van het koninklijk besluit nr. 40;
- de arbeidswet van 16 maart 1971; die wet heeft de wet van 15 juli 1964 betreffende de arbeidsduur en het koninklijk besluit nr. 40 opgeheven; het koninklijk besluit van 24 december 1968 blijft evenwel van toepassing.

Er dient in herinnering te worden gebracht dat het koninklijk besluit nr. 40 werd genomen na advies van de Nationale Arbeidsraad (advies nr. 262 van 29 juni 1967 betreffende een voorontwerp van wet op de vrouwenarbeid). In dat advies ging de Raad akkoord met de in het voorontwerp van wet gehuldigde beginselen inzake nachtarbeid. Hij was evenwel van oordeel dat de uurgrenzen van de nachtperiode moeilijk in geval van continu-arbeid of ploegenwerk kunnen worden toegepast. Daarom heeft hij gevraagd dat de wet zelf rechtshalve in afwijkingen zou voorzien.

Het koninklijk besluit van 24 december 1968 tot vaststelling van de maatregelen ter uitvoering van het koninklijk besluit nr. 40 werd eveneens uitgevaardigd op advies van de Nationale Arbeidsraad (advies nr. 295 van 28 november 1968).

In dat advies heeft de Raad geen algemene beschouwingen gewijd aan het verbod van nachtarbeid. Hij heeft zich beperkt tot het formuleren van opmerkingen op bepaalde punten en amendementsvoorstellen op het hem voorgelegde ontwerp van koninklijk besluit.

II. ADVIES VAN DE COMMISSIE VROUWENARBEID OVER EEN EVENTUELE HERZIENING VAN DE BESCHERMENDE BEPALINGEN INZAKE NACHTARBEID.

A. OPMERKINGEN VOORAF.

De Commissie heeft zich vooreerst afgevraagd of men zich strikt moet houden aan de opzet van de Europese richtlijn van 9 februari 1976; of is het mogelijk het probleem van de nachtarbeid in een ruimer kader te onderzoeken.

(1) In het strikte perspectief van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering, zou een eventuele herziening van de beschermende bepalingen betreffende de nachtarbeid tot doel hebben de aan de nachtarbeid van de vrouwen opgelegde beperkingen af te schaffen, indien die beperkingen niet langer zijn ingegeven door de bezorgheid de vrouwen te beschermen.

In dat perspectief zou het probleem van de nachtarbeid dan ook uitsluitend worden bekeken uit het oogpunt van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden - en onrechtstreeks ten aanzien van de voorwaarden van toegang tot het arbeidsproces en de promotiekansen, voor zover die kunnen beïnvloed worden door de beperkingen die aan de nachtarbeid van de vrouwen worden opgelegd -, afgezien van beschouwingen omtrent de filosofie van de nachtarbeid in het algemeen.

Vanuit die invalshoek bekeken, zou moeten worden nagegaan of de beschermende bepalingen al dan niet als discriminatoir ten aanzien van de Richtlijn kunnen worden beschouwd.

(2) Een tweede mogelijke benadering bestaat erin uit te gaan van de idee dat verschillen in behandeling tussen mannen en vrouwen niet noodzakelijk discriminatoir zijn of met andere woorden, dat "gelijkheid" en "niet-discriminatie" niet absoluut synoniem zijn.

In dat perspectief gaat men uit van de vaststelling dat sommige groepen van werknemers - in casu de vrouwen - speciale beschermingsmaatregelen ten aanzien van de nachtarbeid genieten, welke bescherming veeleer als positief dan als discriminatoir moeten worden beschouwd.

Door op die manier te redeneren, wordt men er onvermijdelijk toe gebracht zich af te vragen of er geen aanleiding is het algemene probleem van het verbod van nachtarbeid, zowel voor mannen als voor de vrouwen te herzien.

Die benadering onderstelt dat het debat wordt verruimd door de nachtarbeid te onderzoeken ten aanzien van al zijn medische, sociale, psychologische en familiale gevolgen en dat het probleem wordt benaderd in het ruimere kader van de motiveringen ten aanzien van de nationale wetgeving en de internationale instrumenten tot regeling van de nachtarbeid.

(3) Aangezien de Commissie Vrouwenarbeid geen eenparigheid heeft kunnen bereiken over de hierboven beschreven tweede wijze van benadering, heeft zij besloten een onderzoek te wijden aan sommige concrete punten, alvorens het probleem van de nachtarbeid aan te vatten uit het oogpunt van de beginselen en conclusies die moeten worden getrokken omtrent de noodzakelijkheid om de beschermende bepalingen al dan niet te herzien. Die concrete aspecten worden hierna onder punt B. behandeld.

B. CONCRETE PUNTEN DIE DOOR DE COMMISSIE VROUWENARBEID WERDEN ONDERZOCHT.

De Commissie stelt vast dat de huidige wetgeving het algemeen verbodsbeginsel van nachtarbeid huldigt maar in verschillende afwijkingen voorziet, eensdeels in de arbeidswet van 16 maart 1971 voor de mannen en anderdeels in het koninklijk besluit van 24 december 1968 voor de vrouwen.

Uit een grondige studie van de bepalingen inzake nachtarbeid voor de mannelijke en vrouwelijke werknemers blijkt het volgende :

- de uitsluitingen uit en de afwijkingen van het beginsel waarbij nachtarbeid verboden is, waarin zonder meer voor de mannelijke werknemers is voorzien, hebben meestal een zeer algemene en niet beperkte strekking en bestrijken een grote verscheidenheid van sectoren of van werkzaamheden;
- de gevallen waarbij nachtarbeid wordt toegelaten, zijn duidelijk beperkter in aantal voor de vrouwen;
- in de mate dat de machtiging om nachtarbeid te verrichten betrekking heeft op dezelfde categorieën van functies of van beroepen voor mannen en vrouwen, stelt men vast dat, in talrijke gevallen, de nachtarbeid zonder beperking wordt toegestaan voor de mannen terwijl die nachtarbeid voor de vrouwen, behoudens uitzondering, wordt begrensd tot bepaalde uren;
- in sommige gevallen blijft nachtarbeid voor de vrouwen verboden, maar worden de uurgrenzen van de nachtarbeid versoepeld, wat in de praktijk erop neerkomt dat een beperkte afwijking wordt toegestaan.

In het licht van die constatering heeft de Commissie dan ook navolgende vragen :

- 1) Moeten de afwijkingen op het verbod van nachtarbeid of de aan de nachtarbeid opgelegde beperkingen precies dezelfde zijn voor de twee geslachten ?
- 2) Die eerste vraag doet andere vragen rijzen :
 - a) Onderstelt zulks dat de momenteel aan de nachtarbeid van de vrouwen opgelegde beperkingen, vergeleken met de voor de mannen van kracht zijnde bepalingen, moeten worden opgeheven ?
 - b) Of moeten daarentegen de aan de vrouwen opgelegde beperkingen inzake nachtarbeid worden uitgebreid tot de mannen ?
- 3) Is het aangewezen de bestaande afwijkingen te verruimen of te beperken ?
- 4) Voor welke beroepsgroepen en in welke sectoren rijst het probleem van de nachtarbeid ?

De Commissie heeft anderdeels meer bepaald een onderzoek gewijd aan navolgende twee vraagstukken :

- 5) Zijn de verantwoordingen die aan het einde van de vorige eeuw werden aangevoerd - en die meestal waren ingegeven door beschouwingen over de moraliteit en over de gezondheid van de werkneemsters - om het verbod van nachtarbeid voor de vrouwen te rechtvaardigen, nog steeds geldig ?

- 6) Vormt het verbod van nachtarbeid voor de vrouwen een hinderpaal voor de gelijke behandeling en, als corollarium van die vraag, in welke zin moet "de gelijke behandeling" worden begrepen?

De Commissie is verdeeld over het antwoord dat op die vragen t.a.v. de beginselen moet worden verstrekt en dan ook over de concrete voorstellen die daaruit voortvloeien uit het oogpunt van de reglementering.

C. BEGINSELEN.

1. Standpunten van de Commissie Vrouwenarbeid over de wijze waarop het probleem van de beschermende bepalingen inzake nachtarbeid moet worden aangevat.

De werknemersvertegenwoordigers menen dat dit vraagstuk voorwerp moet zijn van een globale studie van de nachtarbeid, zowel voor mannen als voor vrouwen, in het perspectief van de humanisering van de arbeidsomstandigheden.

De werkgeversvertegenwoordigers zijn daarentegen van oordeel dat de beschermende bepalingen inzake nachtarbeid moeten worden onderzocht in het strikte kader van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen; het is volgens hen dan ook niet nodig het probleem van de nachtarbeid in zijn geheel te herzien.

2. Met betrekking tot de verantwoordingen.

De werkgeversvertegenwoordigers menen dat die verantwoordingen momenteel zijn achterhaald, gelet op de ontwikkeling die zich sinds het einde van de XIXde eeuw heeft voorgedaan in de mentaliteit - in het bijzonder de opvatting omtrent de rol van de vrouw in de maatschappij en de nieuwe betrachtingen van de vrouwen t.a.v. het werk - alsmede in de levens- en arbeidsomstandigheden.

In dat verband moet met name rekening worden gehouden met de technische en technologische ontwikkeling die de levens- en arbeidsomstandigheden ingrijpend heeft gewijzigd.

De werknemersvertegenwoordigers zijn eveneens van oordeel dat de rol van de vrouw in de maatschappij is gewijzigd, maar dat de voorwaarden om gelijke kansen te hebben in het beroepsleven niet gerealiseerd zijn. Meer in het bijzonder wijzen zij op de ongelijke taakverdeling binnen het gezin alsmede op het gebrek aan socio-collectieve uitrusting in het algemeen. Deze problemen stellen zich des te scherper in geval van nachtarbeid. Bovendien menen zij dat de fysieke verantwoordingen t.a.v. de gezondheid van de werknemers alsmede sociale overwegingen nog steeds hun volle waarde behouden.

Zij onderstrepen tenslotte dat de nachtarbeid overigens even schadelijk is voor mannen als voor vrouwen; voor beide geslachten kunnen dan ook dezelfde verantwoordingen gelden.

3. Bespreking van het probleem van de nachtarbeid uit het oogpunt van gelijke behandeling.

De werkgeversvertegenwoordigers zijn de mening toegedaan dat het verbod van nachtarbeid een hinderpaal vormt voor de gelijke behandeling van mannen en vrouwen, in zoverre nachtarbeid voor de mannen is toegelaten en voor de vrouwen verboden blijft.

Er rijst inderdaad telkens een probleem van toegang tot het beroep of van bevorderingsmogelijkheden wanneer in een sector of in een beroep, waar nachtarbeid moet worden gepresteerd, betrekkingen kunnen worden opengesteld voor vrouwen met de vereiste vakbekwaamheid, maar die in feite niet in aanmerking komen wegens het verbod van nachtarbeid.

De werkgeversvertegenwoordigers menen dat dit probleem in de toekomst nog scherpere vormen zal aannemen naarmate het noodzakelijk wordt beurtregelingen in te voeren met meer dan twee of drie ploegen als gevolg van een eventuele arbeidsduurverkorting.

De werknemersvertegenwoordigers zijn in beginsel voorstander van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen, maar zij kunnen geenszins aanvaarden dat die gelijkheid wordt verworven ten koste van een minder degelijke bescherming van werknemers en vooral van werkneemsters, dan thans het geval is.

Zij achten het overigens niet zeker dat een nieuwe versoepeling van de afwijkingen op het verbod van nachtarbeid voor de vrouwen, in werkelijkheid tot een gelijke behandeling zal leiden.

Zij onderstrepen in de eerste plaats dat Titel V van de wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering niet enkel de gelijke behandeling van mannen en vrouwen t.a.v. de toegang tot het beroep en de arbeidsvoorwaarden ten doel heeft, maar eveneens de gelijke behandeling op het gebied van de beroepsopleiding en de bevorderingsmogelijkheden.

Welnu, op het gebied van de beroepsopleiding is men nog lang niet toe aan gelijke kansen voor mannen en vrouwen.

Dit beginsel moet zelfs nog uitgevoerd worden via juridische instrumenten.

Nachtarbeid ruimer openstellen voor de vrouwen zonder vooraf ervoor te zorgen dat zij de nodige opleiding genieten, zou dan ook erop neerkomen dat een schijn gelijkheid wordt ingevoerd.

Die vermeende gelijke behandeling zou inderdaad reeds van bij de aanvang vervalst zijn omwille van een ongelijke vertrekbasis; aangezien onder dergelijke omstandigheden de vrouwen in het algemeen een minder degelijke vakbekwaamheid hebben dan de mannen zouden zij inderdaad de minst interessante betrekkingen blijven bekleden.

Bovendien is het helemaal niet vanzelfsprekend dat, zelfs in de veronderstelling dat de vrouwen aan de voorwaarden inzake vakbekwaamheid voldoen, de overgang naar de nachtarbeid voor hen werkelijk een bevordering kan betekenen.

De veralgemening van nachtarbeid voor de vrouwen zou anderdeels in de huidige economische toestand ongunstige gevolgen kunnen hebben, niet enkel voor de werkneemsters, maar ook voor het geheel van de werknemers :

- een grotere openstelling van de nachtarbeid voor de vrouwen zou het begrip "passende arbeid" in de zin van de reglementering inzake werkloosheidsverzekering wijzigen; talrijke vrouwen zouden zich aldus verplicht zien betrekkingen te aanvaarden, die moeilijk met hun gezinslasten te verenigen zijn, indien zij niet uit de werkloosheidsverzekering wensen te worden gesloten;

- tot op heden worden de nadelige aspecten van de nachtarbeid in het algemeen gedeeltelijk gecompenseerd door voordeliger loonsvoorwaarden (overlonen, premies ...) die een rem betekenen op de nachtarbeid. Een groter aanbod van arbeidskrachten met een geringe vakbekwaamheid zouden die voordelen op min of meer korte termijn wellicht in het gedrang brengen, waardoor de nachtarbeid zijn uitzonderlijk karakter zou verliezen.

De werknemersvertegenwoordigers onderstrepen tot besluit dat zij in geen geval kunnen instemmen met een gelijke behandeling die zou uitmonden in een sociale achteruitgang. Voor hen moet integendeel de verwezenlijking van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen leiden tot een nieuwe sociale vooruitgang en moet zulks worden gezien in het raam van een ontwikkeling naar een groter humanisering van de arbeid.

D. CONCRETE VOORSTELLEN BETREFFENDE DE REGLEMENTERING INZAKE NACHTARBEID.

Overeenkomstig het beginselstandpunt dat de werkgeversvertegenwoordigers hebben (cf. punt C. hierboven), onderstrepen zij dat elke wijziging in de bepalingen tot regeling van de nachtarbeid, met het oog op de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de zin van de Europese Richtlijn van 9 februari 1976, slechts kan gaan in de richting van een ruimere toelating van de nachtarbeid voor de vrouwen.

Een dergelijke verruiming is des te meer verantwoord daar de snelle ontwikkeling van de huidige technieken en technologieën de arbeids- en levensomstandigheden grondig wijzigt. In sommige sectoren, zoals de informatica, lijkt die verruiming overigens reeds noodzakelijk.

De werkgeversvertegenwoordigers vragen dan ook met aandrang dat de thans voor de mannen geldende toelatingen om 's nachts te werken tot de vrouwen zouden worden uitgebreid en dat hierbij snel en bij voorrang de informatica-sector zou aan bod komen.

Zij stellen bijgevolg voor om in de wet het algemeen principe van verbod van nachtarbeid te handhaven maar om de toelatingen om 's nachts te werken die thans voor de mannen gelden tot de vrouwen uit te breiden, ten einde geleidelijk tot de gelijkheid van behandeling te komen.

Dit voorstel zou verwezenlijkt kunnen worden, hetzij via een wijziging van de arbeidswet van 16 maart 1971, hetzij via koninklijk besluit, genomen na raadpleging van het bevoegd paritair comité, hetzij via collectieve arbeidsovereenkomsten op het vlak van de sectoren.

Dit houdt een wijziging in van de arbeidswet van 16 maart 1971, meer bepaald van de artikelen 36 en 37, alsook van de overeenstemmende uitvoeringsmaatregelen inzake nachtarbeid .

Gelet op hun beginselstandpunt (cf. punt C hierboven) onderstrepen de werknemersvertegenwoordigers dat elke wijziging in de reglementering van de nachtarbeid moet worden gezien in het kader van een grotere humanisering van de arbeid voor alle werknemers; die wijziging moet dan ook ertoe strekken de nachtarbeid zoveel mogelijk te beperken of de nadelige gevolgen ervan tot een minimum te herleiden, in zoverre nachtarbeid noodzakelijk is.

Overeenkomstig dat standpunt zijn zij van oordeel dat in de wet het algemeen verbodsbeginsel wordt gehandhaafd zowel voor de werknemers als de werkneemsters en dat slechts in uitzonderlijke omstandigheden van dit beginsel kan worden afgeweken. De werknemersvertegenwoordigers stellen vast dat de werkgeversvertegenwoordigers weigeren het vraagstuk van de nachtarbeid in zijn geheel te onderzoeken.

Gelet op de weigering van de werkgeversvertegenwoordigers om voorafgaandelijk de humaniseringsvoorwaarden van de nachtarbeid zowel voor mannen als voor vrouwen te onderzoeken en omwille van het feit dat de uitbreiding van de nachtarbeid in de huidige stand van zaken zou leiden tot sociale achteruitgang voor alle werknemers, opteren de werknemersvertegenwoordigers voor een status-quo van de bestaande wetgeving.

III. OPMERKINGEN OMTRENT DE VERZOENBAARHEID VAN EEN HERZIENING VAN DE WETTELIJKE EN REGLEMENTAIRE BEPALINGEN INZAKE NACTARBEID, IN HET LICHT VAN DE GELIJKE BEHANDELING VAN MANNEN EN VROUWEN, MET HET VERDRAG NR. 89 VAN DE I.A.O.

A. STREKKING VAN DE VERBINTENIS VAN BELGIE T.A.V. HET VERDRAG NR. 89 VAN DE I.A.O.

1. Grenzen binnen dewelke een herziening van de beschermende bepalingen inzake nachtarbeid te verzoenen is met het verdrag nr. 89 van 9 juli 1948.

De wet van 21 maart 1952 bekrachtigt het verdrag nr. 89 van 9 juli 1948 betreffende de nachtarbeid van de vrouwen in de industrie.

Uit die bekrachtiging vloeit voort dat bij de herziening van de wettelijke en reglementaire bepalingen inzake nachtarbeid, in het perspectief van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen, rekening moet worden gehouden met de bepalingen van het verdrag nr. 89.

Bijgevolg moet aandacht worden besteed aan navolgende punten :

- a) Het verdrag nr. 89 is enkel van toepassing op de vrouwen die in de industriële ondernemingen zijn tewerkgesteld, met uitzondering van ondernemingen waar enkel leden van een zelfde gezin zijn tewerkgesteld.

Daaruit volgt dat, voor de primaire en de tertiaire sector, het verdrag nr. 89 geen hinderpaal vormt voor de herziening van de wettelijke en reglementaire bepalingen inzake nachtarbeid.

- b) Worden uitdrukkelijk uit het toepassingsgebied van het verdrag nr. 89 gesloten:

- de vrouwen die kaderfuncties of functies van technische aard, die een verantwoordelijkheid insluiten, vervullen;
- de vrouwen die zijn tewerkgesteld in de gezondheids- en welzijnsdiensten en die normaal geen handenarbeid verrichten.

Zulks betekent dat de wettelijke en reglementaire bepalingen, die op die categorieën van werkneemsters van toepassing zijn, eveneens zonder moeilijkheid kunnen worden herzien.

- c) Het verdrag nr. 89 stelt limitatief de gevallen vast waarin kan worden afgeweken van het algemeen verbodsbeginzel van nachtarbeid voor de vrouwen in de industrie (cf. punt I, B, 2, b), 3°, p. 9 van onderhavig advies).

2. Mogelijkheid tot opzegging van het verdrag nr. 89.

Er dient in herinnering te worden gebracht dat het verdrag nr. 89 kan worden opgezegd bij het verstrijken van elke periode van tien jaar, te rekenen vanaf de eerste inwerkingtreding (cf. punt I, B, 2, b), 4°, p. 9 van onderhavig advies).

B. STANDPUNT VAN DE COMMISSIE VROUWENARBEID OVER EEN EVENTUELE OPZEGGING VAN HET VERDRAG NR. 89.

De werkgeversvertegenwoordigers vestigen de aandacht op volgende punten :

- het verdrag nr. 89 werd niet opgezegd vóór 27 februari 1981, zodat België voor een volgende periode van tien jaar door dit verdrag gebonden blijft.
- het is nochtans mogelijk dat in de loop van die tijdspanne de opvattingen zodanig gewijzigd zijn dat een akkoord tussen de werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers later mogelijk wordt; nochtans heeft het niet opzeggen van het verdrag nr. 89 tot gevolg dat het niet mogelijk zal zijn om dit eventueel akkoord te concretiseren in de loop van de periode van tien jaar die thans aanvangt.

Overeenkomstig dit standpunt dat zij ingenomen hebben onder de punten II, C en D van dit advies, zijn de werkgeversvertegenwoordigers van oordeel dat het verdrag nr. 89 reeds begin 1981 moest opgezegd geweest zijn en dat men er in ieder geval tijdig zal moeten aan denken het verdrag nr. 89 op te zeggen wanneer het opnieuw mogelijk zal zijn.

De werknemersvertegenwoordigers menen dat, rekening houdend met de reeds geformuleerde standpunten, het verdrag nr. 89 inzake de nachtarbeid van vrouwen, tewerkgesteld in de industrie niet dient te worden opgezegd.

BIJLAGE I.

VERGELIJKING VAN DE BEPALINGEN INZAKE NACTARBEID VOOR DE
MANNELIJKE EN VROUWELIJKE WERKNEMERS UIT DE PRIVE-
SECTOR. ANALYSE NAAR BEDRIJFSTAK.

VERGELIJKING VAN DE BEPALINGEN INZAKE NACHTARBEID
VOOR DE MANNELIJKE EN VROUWELIJKE WERKNEMERS UIT DE PRIVE-SECTOR.
ANALYSE NAAR BEDRIJFSTAK.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, de welke nacht- arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, de welke nacht- arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
1. Alle sectoren.				
a) Voor bepaalde soorten van arbeidsovereenkomsten of voor bepaalde soorten van ondernemingen.				
1) Werknemers verbonden door een arbeidsovereenkomst voor huisarbeiders.	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel, waarbij nacht arbeid verboden is (art. 3, § 1, 2° van de arbeidswet). (3)	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 1° van het K.B. van 24.12.68).
2) Personen die werkzaam zijn in een familieonderneming waar gewoonlijk alleen bloedverwanten, aanverwanten of pleegkinderen arbeid verrichten onder het uitsluitend gezag van de vader, de moeder of de voogd.	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel, waarbij nacht arbeid verboden is (art. 3, § 1, 3° van de arbeidswet). (3)	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 3° van het K.B. van 24.12.68).
b) Voor bijzondere functies.				
- Door de Koning aangewezen werknemers die een leidende functie uitoefenen of een vertrouwenspost bekleden (cf. art. 2, I. van het K.B. van 10.2.65), (2).	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel, waarbij nacht arbeid verboden is (art. 3, § 3, 1° van de arbeidswet). (3)	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 1° van het K.B. van 24.12.68).
c) In andere bijzondere omstandigheden of voor bepaalde soorten van werkzaamheden.				
1) Bedrijven waar de verwerkte stoffen zeer snel kunnen ontaarden en zoudens blootgesteld zijn aan bederf in geval van een te lange arbeidsonderbreking.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zondernacht arbeid niet algemeen is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 16° van de arbeidswet).	Nacht arbeid niet algemeen toegestaan. Beperkte afwijking in sommige gevallen (zie verder, voedingsnijverheid).	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking, behalve voor de voedingsnijverheid en op beperkte wijze (zie verder).
2) Werken die vegens de aard niet mogen onderbroken of uitgesteld worden of die slechts op bepaalde uren kunnen geschieden.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zondernacht arbeid niet algemeen is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 11° van de arbeidswet).	Nacht arbeid niet algemeen toegestaan. (1)	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.

- (1) Versoepeling van de voor nacht arbeid vastgestelde urgrenzen. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.
- (2) Voor wat de opsomming van de bedoelde functies betreft, zie het K.B. van 10 februari 1965, waarvan de tekst als bijlage is opgenomen. Aan te stippen valt dat, voor de mannelijke werknemers, de toestemming - zonder beperking - om nacht arbeid te verrichten betrekking heeft op het geheel van de door art. 2, punten I tot VIII van het K.B. van 10 februari 1965 bedoelde functies, terwijl deze toestemming voor de vrouwen enkel betrekking heeft op de door art. 2, punt I. van hetzelfde K.B. bedoelde posten. Zie ook wat onder punt II, e), blz. 4 van de tabellen, wordt gezegd betreffende de afwijkingen in het hotelwezen, voor de door art. 2, punt V van het K.B. van 10 februari 1965 bedoelde posten.
- (3) De uitsluiting vloeit voort uit de toepassing van art. 37, 1ste lid van de arbeidswet. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
3) Voor het uitvoeren van werken van vervoer, laden en lossen.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 12° van de arbeidswet).	Nachtarbeid niet algemeen toegestaan (zie verder, personenvervoer).	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking, behalve voor het personenvervoer (zie verder).
4) Voor het verrichten van arbeid om het hoofd te bieden aan een voorgekomen of dreigend ongeval. (3)	Zonder beperking.	De wet voorziet zoner meer in een afwijking van het beginsel waarbij nacht-arbeid verboden is (art. 38, 1ste lid van de arbeidswet).	Zonder beperking.	De wet voorziet in een afwijking van het beginsel waarbij nachtarbeid verboden is (art. 38, 1ste lid van de arbeidswet).
5) Voor dringende arbeid aan machines of materieel en arbeid die door een onvoorziene noodzakelijkheid wordt vereist, voor zover de uitvoering ervan buiten de arbeidsuren onontbeerlijk is om een ernstige belemmering van de werking van het bedrijf te voorkomen. (3)	Zonder beperking.	De wet voorziet zoner meer in een afwijking van het beginsel waarbij nacht-arbeid verboden is (art. 38, 1ste lid van de arbeidswet).	Zonder beperking.	De wet voorziet in een afwijking van het beginsel waarbij nachtarbeid verboden is (art. 38, 1ste lid van de arbeidswet).
6) Voor het uitvoeren van in ploegenarbeid verrichte werken.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 17° van de arbeidswet).	Nachtarbeid niet algemeen toegestaan. (1)	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.
7) Voor het uitvoeren van werken van inventarissen en balanssen, gedurende ten hoogste zeven dagen per kalenderjaar.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 18° van de arbeidswet).	Tot 22 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, A., 4° van het K.B. van 24.12.68).
II. Bepalingen per sector.				
a) Landbouw.				
- Voor het uitvoeren van landbouwwerk.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 10° van de arbeidswet).	Tot 22 uur en vanaf 5 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, A., 5° van het K.B. van 24.12.68).
b) Visserij.				
- Varend personeel van de visserijbedrijven.	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij nachtarbeid verboden is (art. 3, § 1, 5° van de arbeidswet). (2)	Nachtarbeid niet toegestaan.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.

(1) Versoepeling van de voor nachtarbeid vastgestelde uurgrenzen. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.

(2) De uitsluiting vloeit voort uit de toepassing van art. 37, 1ste lid van de arbeidswet. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.

(3) Gevallen, bedoeld in art. 25 van de arbeidswet.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, de welke nacht- arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, de welke nacht- arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
c) energie, water.				
- Ondernemingen voor produktie, verwerking of overbrenging van gas, electriciteit, stoom of kernenergie en ondernemingen voor watervoorziening.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 8° van de arbeidswet).	Nachtarbeid niet toegestaan.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.
d) Voedingsnijverheid.				
- Brood- en banketbakkerijen.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 19° van de arbeidswet).	Nachtarbeid niet toegestaan.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.
- Ondernemingen voor groentesconserven en voor bevroren of diepbevroren groenten, die ressorteren onder het Nationaal paritair comité voor de voedingsnijverheid.	Zonder beperking.	Geen bijzondere bepaling voor die sector, maar geval met name gedekt door de in art. 37, 2de lid, 16° van de arbeidswet voorziene afwijking.	Tot 23 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, B., 1° van het K.B. van 24.12.68).
e) Hotelwezen.				
In het algemeen : hotels, motels, kampeerterrainen, spijshuizen, restauratiebedrijven, traiteurszaken, verbruikszalen en drank-slijterijen.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 1° van de arbeidswet).	Nachtarbeid niet algemeen toegestaan, maar specifieke afwijkingen, in de hiervorens opgesomde gevallen.	Afwijkingen bij K.B.
- In het bijzonder :				
1° Onder e) hierboven vermelde instellingen die niet ressorteren onder het Nationaal paritair comité voor het hotelbedrijf.			Tot 24 uur.	(Art. 5, C., 1° van het K.B. van 24.12.68).
2° Ondernemingen die ressorteren onder het Nationaal paritair comité voor het hotelbedrijf :				
- Kelnerrinnen			Tot 24 uur. (1)	(Art. 5, F., 1°, a) van het K.B. van 24.12.68).

(1) Mits hun in de loop van de dag een rusttijd van vier of vijf uur wordt verleend naargelang hun al dan niet in de onderneming zelf voeding wordt verstrekt.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, de welke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, de welke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
- Kamermeisjes			Tot 24 uur. (1)	(Art. 5, F., 1 ^o , b) van het K.B. van 24.12.68).
- Bij de kleedkamers en lavatories tewerkgestelde werknemers			Tot 24 uur. (2)	(Art. 5, F., 1 ^o , c) van het K.B. van 24.12.68).
- Tegen een vast loon bezoldigde werknemers die zijn tewerkgesteld in de hoedanigheid van officemeisje, buffetdienster, koffieschenker, afwasvrouw, keukemeisje of kokkin			Tot 24 uur.	(Art. 5, F., 1 ^o , d) van het K.B. van 24.12.68).
- Werknemers die tewerkgesteld zijn in de badplaatsen en in luchtkuuroorden, alsook in toeristische centra naar rata van ten hoogste zestig maal per kalenderjaar (3)			Tot 24 uur.	(Art. 5, F., 1 ^o , e) van het K.B. van 24.12.68).
- Werknemers, genoemd in artikel 2, V van het K.B. van 10 februari 1965 tot aanwijzing van de personen die met een leidende functie of met een vertrouwenspost zijn bekleed (4)			Tot 1 uur 's morgens.	(Art. 5, F., 2 ^o , a) van het K.B. van 24.12.68).
- Kassiersters			Tot 1 uur 's morgens.	(Art. 5, F., 2 ^o , b) van het K.B. van 24.12.68).
- Alle werknemers in de onderneming tewerkgesteld naar rata van zeven maal per kalenderjaar (5)			Zonder beperking.	(Art. 5, F., 3 ^o , a) van het K.B. van 24.12.68).

(1) Naar rata van 66n kamermeisje op vijf, met minimum van één kamermeisje per onderneming.

(2) Mits acht uren per dag niet te overschrijden.

(3) Art. 5, F., 1^o bepaalt wat men dient te verstaan onder "badplaatsen", "luchtkuuroorden" en "toeristische centra".

(4) Het gaat om de volgende personeelscategorieën : hotelmeesters (onder bepaalde voorwaarden), chef-kokken (onder bepaalde voorwaarden), hoofdeconomen, hoofdgouvernanten, hoofdkassiersters, gouvernanten van de verdieping (onder bepaalde voorwaarden).

(5) De sociaal-inspecteur, districthoofd, dient door de werkgever hetzij individueel, hetzij collectief hiervan achtenveertig uren vooraf te worden verwittigd.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
- Werknemers die occasioneel tewerkgesteld worden hetzij bij banketten of bals die door derden worden besteld, hetzij bij openbare vermakelijkheden			Zonder beperking.	(Art. 5, F., 3°, b) van het K.B. van 24.12.68).
f) Handel.				
- Handelsvertegenwoordigers.	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij nacht arbeid verboden is (art. 3, § 3, 3° van de arbeidswet). (2)	Tot 22 uur. (1)	Afwijking bij K.B. (art. 5, A., 2° van het K.B. van 24.12.68).
- Ondernemingen voor verdeling van petroleumproducten aan particulieren.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 15° van de arbeidswet).	Nacht arbeid niet toegestaan.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.
- Ondernemingen die brandstof en olie voor autovoertuigen in 't klein verkopen, doch enkel wat de werknemers betreft die met de verkoop zijn belast.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 6° van de arbeidswet).	Tot 24 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, C., 2° van het K.B. van 24.12.68).
g) Herstelling, onderhoud.				
- Ondernemingen voor scheepsherstelling en -onderhoud.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 5° van de arbeidswet).	Nacht arbeid niet toegestaan.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.
h) Fotografie en mass media.				
- Dagbladondernemingen :	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 3° van de arbeidswet).	Nacht arbeid niet toegestaan, behalve voor de journalisten.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen algemeen afwijking voor die ondernemingen.
- In het bijzonder, de Journalisten.			Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 7° van het K.B. van 24.12.68).
- Fotografie- en filmbedrijven en bedrijven voor radio- en televisie distributie :	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 14° van de arbeidswet).	Nacht arbeid niet algemeen toegestaan, behalve de hierna opgenomen gevallen.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen algemeen afwijking voor die ondernemingen.
- In het bijzonder, werknemers die in filmbedrijven bij filmopnamen tewerkgesteld zijn.			Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 8° van het K.B. van 24.12.68).

(1) Met uitsluiting van de administratieve arbeid die in de onderneming wordt uitgevoerd.

(2) De uitsluiting vloeit voort uit de toepassing van art. 37, 1ste lid van de arbeidswet. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, dewelke nacht- arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, dewelke nacht- arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
i) Diensten.				
- Agentschappen voor inlichtingen en reisagentschappen.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 4° van de arbeidswet).	Tot 22 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, A., 3° van het K.B. van 24.12.68).
j) Schoonmaak- en dienstbodenvoeren.				
- Werknemers verbonden door een arbeidsovereenkomst voor dienstbodenvoeren.	Zonder beperking.	'Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij nachtarbeid verboden is (art. 3, § 3, 2° van de arbeidswet). (1)	Tot 22 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, A., 1° van het K.B. van 24.12.68).
- Schoonmaakwerken.	Zonder beperking.	Geen bijzondere bepaling voor die sector, maar geval gedekt door art. 37, 2de lid, 11° van de arbeidswet.	Tot 23 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, B., 2° van het K.B. van 24.12.68).
k) Vervoer.				
- Varend personeel tewerkgesteld aan werken van vervoer in de lucht.	Zonder beperking.	'Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij nachtarbeid verboden is (art. 3, § 1, 5° van de arbeidswet). (1)	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 10° van het K.B. van 24.12.68).
- Varend personeel tewerkgesteld aan werken van vervoer te water.	Zonder beperking.	Geen bijzondere bepaling voor die sector, maar geval reeds gedekt door art. 37, 2de lid, 12° van de arbeidswet.	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 10° van het K.B. van 24.12.68).
- Rijdend personeel tewerkgesteld bij het personenvervoer te land.	Zonder beperking.	'Geen bijzondere bepaling voor die sector maar geval reeds gedekt door art. 37, 2de lid, 12° van de arbeidswet.	Tot 1 uur 's morgens.	Afwijking bij K.B. (art. 5, D. van het K.B. van 24.12.68).
- Ondernemingen die auto- parkeerterreinen exploiteren.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 7° van de arbeidswet).	Nachtarbeid niet toegestaan.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in, geen afwijking.

(1) De uitsluiting vloeit voort uit de toepassing van art. 37, 1ste lid van de arbeidswet. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
l) Vertoningen en gelijkaardige activiteiten.				
- Ondernemingen van openbare vertoningen en vermakelijkheden.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 2° van de arbeidswet).	Zonder beperking maar onder bepaalde voorwaarden. (1) Bijzonder geval : bioscoopsalen - cf. volgend lid.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 6° van het K.B. van 24.12.68).
- In het bijzonder : bioscoopsalen.			Tot 24 uur.	Afwijking bij K.B. (art. 5, C., 3° van het K.B. van 24.12.68).
- Foorondernemingen.	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij nacht arbeid verboden is (art. 3, § 1, 4° van de arbeidswet). (2)	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 4° van het K.B. van 24.12.68).
- Voorstelling van modecollecties.	Zonder beperking.	Geen bijzondere bepaling voor die sector, maar geval gedekt door art. 37, 2de lid, 11° van de arbeidswet.	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 11° van het K.B. van 24.12.68).
m) Geneeskundige verzorging, ten huize waken.				
- Artsen, veeartsen, tandartsen, apothekers en studentenstagiairs die zich voorbereiden op de uitoefening van die beroepen.	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel waarbij nacht arbeid verboden is (art. 3, § 1, 6° van de arbeidswet). (2)	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 5° van het K.B. van 24.12.68).
- Andere werknemers tewerkgesteld in instellingen of door personen die geneeskundige, profylactische of hygiënische verzorging verlenen.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 9° van de arbeidswet).	Zonder beperking. (3)	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 9°, a) en b) van het K.B. van 24.12.68).
- Werknemers tewerkgesteld in apotheken.	Zonder beperking.	Afwijking waarin zoner meer is voorzien door de wet (art. 37, 2de lid, 13° van de arbeidswet).	Nachtarbeid niet toegestaan.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in geen afwijking.

(1) In zover dat de aanwezigheid van de betrokken werknemers onontbeerlijk is bij de vermakelijkheden of bij de voorstelling van het schouwspel of bij de algemene herhalingen met het oog op de voorstelling van het schouwspel.

(2) De uitsluiting vloeit voort uit de toepassing van art. 37, 1ste lid van de arbeidswet. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.

(3) Het gaat om dat paramedisch personeel en het personeel dat waakt bij de zieken en bij de opgenomen personen en hun verzorging verleent, voor zover de aanwezigheid van dat personeel onontbeerlijk is.

Sectoren van het bedrijfsleven	Mannelijke werknemers		Vrouwelijke werknemers	
	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming	Grenzen binnen, dewelke nacht-arbeid wordt toegestaan	Bron van de toestemming
- Ten huize Waken.	Zonder beperking.	Geen bijzondere bepaling voor die sector, maar geval gedekt door art. 37, 2de lid, 11° van de arbeidswet.	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 9°, c) van het K.B. van 24.12.68).
n) Onderwijs.				
- Avondleergangen.	Zonder beperking.	Geen bijzondere bepaling voor die sector, maar geval gedekt door art. 37, 2de lid, 11° van de arbeidswet.	Tot 23 uur. (1)	Afwijking bij K.B. (art. 5, B., 3° van het K.B. van 24.12.68).
- Opvoeding of toezicht in de inrichtingen waar kinderen of studenten gehuisvest zijn.	Zonder beperking.	Geen bijzondere bepaling voor die sector, maar geval gedekt door art. 37, 2de lid, 11° van de arbeidswet.	Zonder beperking.	Afwijking bij K.B. (art. 5, E., 12° van het K.B. van 24.12.68).
c) Andere sectoren waar in bijzondere bepalingen is voorzien voor bepaalde functies.				
Het gaat om de sectoren, genoemd in de punten II, III, IV, VI, VII en VIII van art. 2 van het K.B. van 10 februari 1965, namelijk :				
- het mijnbedrijf ; - de ceramieknijverheid ; - de metaal- en glasnijverheid ; - de elektriciteitsnijverheid ; - de banken ; - de koopvaardijvloot.				
De machtiging om nacht-arbeid te verrichten betreft bepaalde functies (of de tekst van het K.B., dat als bijlage is opgenomen).	Zonder beperking.	Uitsluiting uit het toepassingsgebied van het beginsel, waarbij nacht-arbeid verboden is (art. 3, § 3, 1° van de arbeidswet). (2)	Nachtarbeid niet toegestaan in de betrokken gevallen.	Het K.B. van 24.12.68 voorziet in, geen afwijking.

(1) Die bepaling heeft zowel betrekking op de werknemers die avondleergangen volgen als op diegenen die de leergangen geven.

(2) De uitsluiting vloeit voort uit de toepassing van art. 37, 1ste lid van de arbeidswet. - Cf. Opmerkingen bij de tabellen.

ANNEXE II - BIBLIOGRAPHIE.

BIJLAGE II - BIBLIOGRAFIE.

BIBLIOGRAPHIE - BIBLIOGRAFIE.

- ANSIAUX M., Heures de travail et salaires, Bruxelles, 1896.
- BRANDES-LEDRUS M., Interdiction du travail de nuit des femmes, Revue du Travail, 1950, p. 360-374.
- CARDON, Het recht van de werkneemster op bescherming, Arbeidsblad, 1968, p. 1599-1620.
- CHLEPNER B.S., Cent ans d'histoire sociale en Belgique, Bruxelles, 1956, p. 215-216.
- DAENEN N., De betekenis van de konventies van de internationale arbeidsorganisaties in de belgische rechtssfeer 1919-1969, Deel I, Brussel, 1975, p. 3-56.
- DAUBY J., De la réglementation du travail des femmes et des enfants dans l'industrie. Moyen de solution pratique de la question, Bruxelles, 1903, 30 p.
- DECHARNEUX G., Travail des femmes et des enfants, Répertoire pratique du droit belge, T.XV, p. 308-333.
- DELCROIX A., La loi du 13 décembre 1889 concernant le travail des femmes, des adolescents et des enfants dans les établissements industriels. Commentaire, Gent, 1891.
- DUFRANE J., Loi concernant le travail des femmes, des adolescents et des enfants dans les établissements industriels annotée d'après des documents et les discussions parlementaires - Mons, Dufrane-Friart, 1891, 94 p.
- GRAULICH L., Réglementation du travail des femmes et des enfants, Luik, 1911, 281 p.
- MAHAIM E., Le droit international ouvrier, § III, La convention sur l'interdiction du travail des femmes employées dans l'industrie, Paris, 1913, p. 263-291.
- MAZY A., Toelichting bij het koninklijk besluit nr. 40 van 24 oktober 1967 betreffende de vrouwenarbeid, Arbeidsblad, oktober 1967, p. 1549 e.v.
- NIEUWDORP R., Het nieuwe wetsbesluit op de Vrouwenarbeid, De Christelijke werkgever, december 1967, p. 502-505

PEEMANS-POJLLET H., De evolutie van de bescherming van de vrouwenarbeid, Oriëntatie, Brussel, 1975, dec., nr. 10 p. 295-309.

TROCLET L.H., La femme devant le droit social international, LABOR, 1975, p. 33-40.

VALTICOS N., Internationaal Labour law, Kluwer-Deventer, 1979, p. 173-175.

VAN GOETHEM F. en GEYSEN R., Arbeidsrecht, Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, 1951, p. 412-418.

VELGE H., Eléments de droit industriel belge, Bruxelles, Tome premier, 1927, p. 227-230, Tome troisième, 1929, p. 217-220.

VOGEL-POLSKY E., Le travail des femmes et l'arrêté royal n° 40 du 24 octobre 1967, Socialisme, mars 1968, p. 206-216.

Le statut légal des travailleuses, Genève, B.I.T. 1938, p. 231-297.

Révision partielle de la convention (n° 4) sur le travail de nuit des femmes (1919) et de la convention (N° 41) sur le travail de nuit des femmes (1934), Genève, B.I.T., 1948, 53 p.

Substitution des dispositions des conventions révisantes actuellement proposées correspondant à celles de la convention (N° 83) sur les normes du travail (territoires non métropolitains), Genève, B.I.T., 1948, 33 p.

Association internationale pour la protection légale des travailleurs : Le travail de nuit des femmes dans l'industrie. Rapport sur son importance et sa réglementation légale. Introduction par le Dr. Etienne Bauer, directeur de l'Office international du travail de Bâle, Léna 1903, Paris, le Soudier XLII, 384 pp.

Arbeidswet, Commentaar op de wet van 16 maart 1971, V.B.N. uitgave, 1971, p. 71-76.

